

Studentská sleva 50 %

Česko

Svět

Ekonomika

Komentáře

Studio N

E-shop

Další ▾

27. září 2021 17:27 **Bělorusko** **Migrace a uprchlíci** **Názor** **Polsko**

Zoufalá situace běženců na polsko-běloruském pomezí vyvolává tísnivé vzpomínky na předpekli v roce 1939

MICHAL FRANKL

LIDIA ZESSIN-JUREK

Zástupy vojáků a policistů na obou stranách polsko-běloruské hranice brání imigrantům na cestě kupředu i zpět. Foto: ČTK/A /Mateusz Wodziński

Komentář: Reportáže z bělorusko-polské hranice vnesly do veřejné diskuse o uprchlících znovu pojem země nikoho – obrazy lidí doslova zachycených mezi pohraničníky dvou

zemí, kteří nemohou tam ani zpátky a živoří na poli nebo v lese. Skupina pouhých třicet uprchlíků poblíž obce Usnarz Górny byla příčinou zavedení výjimečného stavu ve východních provinciích Polska, a to poprvé od stanného práva v roce 1981, jehož cílem bylo potlačení populárního odborového hnutí Solidarność.

Situace, kdy jsou uprchlíci odříznuti od světa, ponecháni napospas sobě samým, a [dokonce zde umírají](#), se do těchto míst vrátila po více než osmdesáti letech, v době, kdy se může zdát, že mezinárodní právo má podobným událostem předcházet. Země nikoho, jež vznikla na konci třicátých let nedaleko od současné krizové oblasti, symbolizovala zoufalou situaci uprchlíků, většinou židovských, vyhnaných nebo prchajících z území ovládaných nacisty, ale též ze Sovětského svazu.

Co nám však znovuobjevení historie země nikoho v Evropě říká o postavení současných uprchlíků a prostorech, v nichž je uprchlíkům často upírána ochrana a nejsou respektována jejich základní práva, a co by se znalostí historie měli vzít v potaz politici či humanitární pracovníci?

Zavřené hranice

Několik dní po útoku nacistického Německa a Sovětského svazu na Polsko v září 1939 se Adam Broner, stejně jako desítky tisíc dalších, rozhodl utéct z Lodže na východ. „Hranice zůstaly zavřené,“ napsal později s citelným zklamáním. „Ocitli jsme se v pasti mezi Němci, kteří se nás chtěli zbavit, a Sověty, pro které jsme byli nechtěnými hosty.“

V roce 1939 si němečtí nacisté a sověšší komunisté rozdělili Polsko a pro mnoho jeho bývalých obyvatel se na hranici mezi nír otevřela „předsíní pekla“ (na snímku setkání vojáků obou armád na demarkační linii v září 1939). Foto: Wikimedia Commons

Když si obě okupační velmoci v důsledku tajného protokolu k paktu Molotov–Ribbentrop Polsko rozdělily, vznikl podél demarkační linie – blízko současné bělorusko-polské hranice – dlouhý pás země nikoho. Pro tisíce polských uprchlíků, kteří se snažili dostat do jedné nebo druhé okupační zóny, podle toho, koho se báli víc, zda Němců, nebo Sovětů, se stala „předsíní pekla“.

Zatímco zejména Židé z nacistické okupace utíkali nebo byli z blízkých městeček vyháněni, Sověti deportovali první skupinu bohatších statkářů, rolníků a často i některých komunistů, které označili za zrádce. Pohraniční města na sovětské straně se rychle zaplnila uprchlíky a Sověti se brzy rozhodli tomuto pohybu zamezit. Od konce října začali hranici střežit, zatarasí ji ostnatým drátem, sloupy a kordonem stráží. K této fyzické bariéře se brzy přidala i kriminalizace samotného překročení hranice.

Uprchlík Bolesław Gleichgewicht přirovnal svou zkušenost k míčku, se kterým obě armády hrály „ping-pong“. Hranici na řece Bugu u Małkinie překročil 2. listopadu 1939 a vstoupil do takzvané „mrtvé zóny“. Nejprve byl okraden Němci, kteří ho pustili dále, a vzápětí ho vrátili příslušníci NKVD, protože už mu neměli co ukrást. Desítky podobných dochovaných svědectví popisují opakované pokusy o překročení hranic. Uprchlíci se snažili apelovat na svědomí sovětských dozorců penězi, slzami, červenými praporky, na jejichž výrobu použili povlaky na polštáře, z nichž vyházeli peří. Když nic nepomáhalo, vrhali se na stanoviště pohraničnicků.

Putin sype Polákům sůl do ran. Jednou z nich je i masakr v Katyni a podivná smrt generála Sikorského

[Přečtěte si také](#)

Vznik země nikoho po okupaci Polska vyjadřoval zhoršující se postavení uprchlíků, a zejména těch židovských, v Evropě na konci 30. let, jež vrcholilo v jejich prostorovém vyloučení. Již v roce 1938 se u židovských pomocných organizací začaly scházet informace o zemi nikoho, v níž byli zachyceni zejména židovští vyhnanci.

Skupina zhruba šedesáti Židů vyhnaných z Burgenlandu nejprve v dubnu 1938 bloudila mezi hranicemi Rakouska, Maďarska a Československa, až jim židovská obec v Bratislavě zařídila

bídný útulek ve starém vlečňáku na Dunaji, mezi hranicemi.

Po mnichovské dohodě a po první vídeňské arbitráži (kterou muselo Česko-Slovensko postoupit jižní Slovensko Maďarsku) živořily už na demarkační linii na nových a militarizovaných hranicích stovky lidí.

Teprve těsně před vypuknutím druhé světové války odešli poslední židovští uprchlíci, kteří po měsíce museli žít v pohraničním městečku Zbąszyń na polsko-německé hranici a které Polsko odmítalo vpustit do vnitrozemí. Na konci roku 1938 tak židovská pomocná organizace Joint v jedné zprávě poznamenala, že rozšiřující se země nikoho přidala „ke geografii Evropy nový pojem“. Tento nový druh prostoru se lišil od ostatních uprchlických míst mírou vyloučení a ponižující zkušeností.

Mezní zkušenost

Na východní hranici okupovaného Polska tak roku 1939 v listopadových a prosincových mrazech museli uprchlíci trávit dny, nebo dokonce týdny na otevřeném poli širokém několik set metrů až tři kilometry, ve dne rozbláceném a v noci zmrzlém. Ohřívali se u ohňů, pro něž použili každou větvičku: v zemi nikoho tak nezůstal ani ten nejmenší keř. Svědci píšou, že se kolem ohňů shromáždilo na holé zemi několik tisíc lidí, mezi nimi „ženy s kašlajícími dětmi a sténající staří lidé zabalení do příkrývek a peří“.

Známý kurýr polského odboje Jan Karski napsal v prosinci 1939 zprávu z jižní části demarkační linie. Popisoval v ní uprchlíky, které Sověti nepustili dovnitř a kterým Němci bránili v návratu: „Jedni spali – druzí čekali, až na ně přijde řada, a tak si navzájem půjčovali přístřešky. (...) Několik stovek lidí, včetně dětí, žen a starců, běhalo celé hodiny nebo klusalo na místě, protože by zmrzli, kdyby zůstali stát (...) Všichni byli promrzlí, zoufalí, bez myšlenky, hladoví. Banda týraných zvířat – ne lidí. Tohle trvalo celé týdny. Celou hodinu jsem tu podívanou sledoval, přikovaný k místu, zděšený, zničený. Noční můra či nějaký strašlivý sen – ne realita.“

Podobně vypadala situace stovek Židů vyhnaných nacisty koncem října 1939 z městeček v pohraničním regionu Suwałki směrem na hranici dosud nezávislé Litvy. Když se z Vilniusů na hranici vydal v listopadu lékař židovské zdravotnické organizace OZE spolu se skupinou humanitárních pracovníků a novinářem, našli skupinu vyhnanců, kteří byli nuceni živořit na poli, v dešti a teplotách pod bodem mrazu.

Šavle proti tankům? Před 80 lety přepadli nacisté Polsko, na jejich

propagandu „skočil“ i Churchill

Přečtěte si také

Spali na rozbahněném a podmáčeném poli; hned zpočátku jim němečtí vojáci znemožnili postavit si byt jen přístřešky, které by je chránily před větrem, deštěm a chladem. Uprchlíci byli fyzicky i psychicky naprosto vyčerpáni a nebyli již ani schopni souvisle mluvit. Větvemi byla zakryta mrtvola mladé ženy, která přes noc zemřela. Teprve později jim bylo dovoleno postavit si provizorní úkryt z rákosu, hadrů, papíru a všeho, co na poli našli. Některé ženy a děti našly útočiště v chatrčích místních zemědělců.

Ti, kteří prošli zkušeností země nikoho, tvrdili, že neustálý pláč promrzlých a zoufalých lidí je provázel do konce života. Sociolog Johan Galtung definoval ponechání lidí bez pomoci v uzavřeném prostoru jako fyziologické násilí. Nemoci a úmrtí způsobilo nikoli cílené jednání pachatele, ale opuštění a odepření práva na volný pohyb, vodu a jídlo.

Tato mezní zkušenost ovšem nebyla definována pouze fyzickým utrpením, ale také pocitem opuštění a vyloučení. Fenomén země nikoho šokoval ty, kdo v něm byli uvězněni, i pozorovatel kteří se snažili dát tomuto podivnému prostoru smysl. Pojem země nikoho odkazoval na krajinu na frontě, kterou zpustošila první světová válka, a vedl k paralelám s opuštěním vojáků mezi liniemi. Na konci 30. let 20. století tento prostor ztělesňoval a zviditelňoval bezvládní a nedostatek ochrany uprchlíků.

Mimo společnost a právo

Lze namítnout, že situace současných uprchlíků je odlišná a že jde jen o zdánlivou podobnost: vždyť tito lidé nyní do Evropy přicházejí zdaleka a mnozí je vidí jako falešné uprchlíky, jako pouhé migranty toužící přizivit se na bohatství evropského kontinentu. Navíc je jiný kontext společné evropské hranice a na rozdíl od konce 30. let 20. století platí ženevská konvence o uprchlících z roku 1951 a na ni navázané národní azylové právo.

Ovšem podobnosti, jež vedly ke znovuobjevení se země nikoho, jsou znepokojující. Země nikoho na konci 30. let byla důsledkem rozpadu uprchlického režimu, který vznikl v meziválečném období a zajišťoval alespoň minimální, byť nedokonalou ochranu vybraných skupin. Židé hromadně vyhánění a zbavování občanství však již v tuto dobu byli stále méně chápáni jako legitimní uprchlíci a po anšlusu Rakouska v březnu 1938 jim většina evropských zemí, včetně Československa, uzavřela hranice. Vznikla tak hranice, na níž byli příchodí filtrováni podle etnického principu – vylučování uprchlíků do prostoru mezi úzce souviselo tak

s jejich vylučováním z občanství.

Země nikoho byla a je prostorem bez práva a ochrany. Vzniká, jak například upozornili geografové Noam Leshem a Alasdair Pinkerton, vzdáním se zodpovědnosti státu a jejím prostorovým oddělením – uprchlíci se tak ocitají v oblasti mimo dosah autority státu, jsou vyloučeni ze společnosti a nevztahuje se na ně vnitrostátní právo. Síla státu se soustřeďuje do vnějšího uzavření, jež funguje na principu ochrany státní hranice.

Paradox opevněné hranice

Země nikoho je také výrazem narůstající militarizace hranice – místo její filtrovací funkce narůstá představa bariéry proti nájezdům nepřátel. I země let 1938–1939 přesvědčivě ukázala, že armáda není vhodným sborem pro běžnou ochranu hranice a pohraniční kontrolu. Militarizace navíc podporuje rozšířené konspirační teorie, podle nichž Evropě hrozí masové přesídlení obyvatelstva, kterému je třeba se bránit mimořádnými, vojenskými prostředky. Hranice se tak stává jevištěm, které funguje jako symbolická, etnicky či rasově definovaná mez pracující s představou řízené invaze migrantů do Evropy.

Podlézat diktátorům, autoritářům či demagogům se zatraceně nevyplácí. A Evropa na to ráda zapomíná

Přečtěte si také

Mnozí jsou přesvědčeni, že hermetickým uzavřením hranic evropské státy chrání svou suverenitu. Ve skutečnosti je země nikoho pravým opakem: situací, kdy se stát rozhodne na hranicích neuplatňovat svou vlastní suverenitu. Pro teritoriální národní státy, ty z konce 30. let i ty současné, sdružené v Evropské unii, představuje vznik země nikoho problém, neboť vypovídá o jejich oslabené suverenitě a odmítání zodpovědnosti. Tomu odpovídá v Polsku bezprecedentní zavedení výjimečného stavu a zamezení přístupu místním obyvatelům, zástupcům humanitárních organizací, lékařům, politikům i novinářům.

Navíc historie země nikoho ukazuje, jak vytvoření prostoru mimo právo a stažení se státu nezbytně vede k šíření „ilegálních“ praktik, na nichž se podíleli nejen uprchlíci a převaděči, ale také – a ve velkém rozsahu – pohraničníci samotní.

Země nikoho by i v současnosti měla být připomínkou, že vznik území mimo právo není řešením uprchlických a migračních situací, a to ani dočasným, dokonce ani „krizovým“. Nejenž

vystavuje lidi na útěku fyzickému násilí a ponižování, ale zároveň oslabuje i státy, které má pro údajnému migračnímu nebezpečí ochraňovat.

Autoři jsou historici v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR a členové výzkumného týmu projektu [Unlikely refuge?](#) podporovaného Evropskou radou pro výzkum (ERC).

V rubrice komentáře dáváme prostor různým úhlům pohledu, které nemusí vyjadřovat stanovisko redakce.

Čtete rádi Deník N? Dejte mu [hlas v anketě Křišťálová Lupa 2021 – Cena českého internetu](#). Děkujem za vaši podporu!

Pokud máte připomínku nebo jste našli chybu, napište na [editori@denikn.](mailto:editori@denikn.cz)
